

פרנץ יוזף היידן

Presto: "ג'יפסי רונדו" (רונדו בסגנון הונגרי) Rondo all'Ongarese

פינאלה

מתוך: טריו פסנתר מספר 39 בסול מז'ור (אופ' 82) Hob. XV:25

ד"ר אלין גבאי

1. על היצירה

טריו פסנתר – יצירה המיועדת לפסנתר ושני כלי נגינה נוספים, בדרך כלל כינור וצ'לו. אופוס 82, הכולל שלוש יצירות להרכב טריו פסנתר, הוקדש על-ידי היידן ל"אלמנה האנגליה", רבקה שראטר (Rebecca Schroeter), מוסיקאית חובבת מלונדון. כפי שאנו למדים ממכתביה אליו, רחשה רבקה שראטר רגשות עמוקים כלפי היידן בשנות אלמנותה.

הטריו השני נכתב בשבועות האחרונים לביקורו של היידן באנגליה, בשנת 1795.

ליצירה שלושה פרקים:

א. נושא ווריאציות המתחלפות בין מז'ור ומינור (Andante - בקצב הליכה)

ב. פרק איטי (Cantabile andante/ Poco adagio – שירתי, בקצב הליכה או מעט איטי)

ג. ג'יפסי רונדו (Presto – מהר מאד)

היצירה ידועה בכינויה "רונדו צועני" בשל הסגנון הצועני-הונגרי המאפיין את הפרק החותם את היצירה. זהו אחד הפרקים המוכרים והמבוצעים יותר מבין יצירותיו של היידן לטריו פסנתר. אישיותו החריפה והמתפרצת של פרק הפינאלה מודגשת על רקע שני הפרקים המעודנים באופיים, המקדימים אותו.

2. תכונות בולטות בפרק הרונדו

א. הסגנון הצועני ומוטיבים עממיים

• "שירי גיוס"

שילוב מלודיות הונגריות-עממיות וביניהן "ריקודי גיוס" ("Verbunkos", ריקודים המלווים בנגינה של מוזיקאים צוענים, אשר נועדו למשוך איכרים לעמדות הגיוס. היידן היה אחד המלחינים הראשונים ששלב שירים אלה ביצירתו).

בחלק מהאפיזודות מצוטטים שירי גיוס. באפיזודה השלישית, לדוגמה, מצוטט השיר הבא (החלק המצוטט ברונדו הוא בסולם סול מינור). החלקים, המצוטטים ברובם מתוך השיר, מודגשים (בריבוע כחול):

Ando

[129]

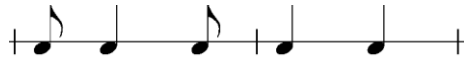

Trio

Da Capo

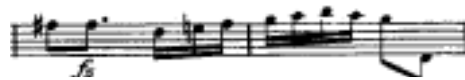
- שימוש בתבניות מלודיות וריתמיות הלקוחות ממוזיקה צוענית בכלל ומריקודי הגיוס בפרט. להלן מספר דוגמאות המופיעות בפרק הרונדו:
 - תבנית סינקופטית האופיינית לקדנצות:

- תבנית זו מופיע באפיזודה שנייה (להלן חלק ג') בתפקיד בליווי של הכינור:

- וריאנט שלה מופיע בחלק הראשון של האפיזודה השלישית:

ואף בחלק השני שלה:

- התבנית הריתמית:

- משלבת את עיטור צליל הקווינטה - רה, באמצעות צליל שכן תחתון כרומטי - דו דיאז, ביצירת סכמה מלודית וריתמית אופיינית לסגנון:

- סקודה מוגדלת בין צלילים 6-7 בסולם המינורי

- הרמוניה: שימוש במספר מצומצם של דרגות הרמוניות בסיסיות: טוניקה, סאב-דומיננטה ודומיננטה.

- תזמור, טכניקות נגינה, דינמיקה וארטיקולציה

- כתיבה לכינור – הכלי המלודי המוביל במוזיקה צוענית.

- שימוש במיתרים כפולים: לדוגמה, בתחילת הפרק בתפקיד הכינור:

- שימוש בפיציקטו:

- דרון (drone) על צליל הטוניקה

- אפיזודה ראשונה:

■ אפיזודה שלישית:

■ שינויי דינמיקה חדים, קיצוניים ופתאומיים (מעברים מפיאנו לפורטיסימו)

■ שימוש בספורצנדו ודגשים חריפים בעת הפקת הצליל:

■ חזרה עקבית על אקורדים משולשים בתפקיד הליווי (פסנתר, אפיזודה שנייה)

שימוש בתבניות ליווי פשוטות ועממיות (תבנית ה"אום-פה": בס על הביט ואקורד על האוף-ביט)

ב. תכונות מלודיות של נושא הרונדו

הנושא, זריז ונמרץ, בנוי משני משפטים קצרים ביחס של סקוונצה: משפט ראשון - תנועה מלודית מפותלת המבוססת על סקונדות וטרצות, מקשרת בין צליל אקורד הטוניקה באמצעות צלילים עוברים ושכנים:

ההרמוניה בפראזה זו מבססת את הטוניקה, סול מז'ור:

אחרי קדמה של שני חלקי שש-עשרה, המטפסת לצליל רה, הקו המלודי יורד בדילוגים אשר יוצרים מילוי של הקווינטה הקווינטה רה-סול:

החוליה הסקוונציאלית מתחילה צעד מעל, כלומר מהצליל דו.

בקדמה ובתיבה הראשונה של המענה החזרה הסקוונציאלית מדויקת. סיום הפראזה שונה מבחינת התנועה המלודית והובלה לאקורד הדומיננטה, רה מז'ור. בארכה.

משפט שני - שלד מלודי:

ג. מבנה והרמוניה:

רונדו - שיר המלווה בריקוד (בימי הביניים), ובו מופיעות חזרות על אחד המשפטים או החטיבות לסירוגין (פזמון חוזר).

בתקופה הקלאסית מופיע פזמון חוזר (להלן, נושא הרונדו) בין אפיזודות חולפות. הפזמון החוזר עצמו בנוי בדרך כלל בצורת שיר (quatrain): "א-א-ב-א"

מבנה הרונדו: א-ב-ג-א-ד-א-סיום

1. חטיבה א', נושא הרונדו:

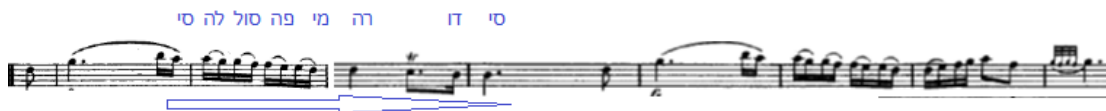
צורת שיר: א-א-ב-א

- חלק א' בנוי מפראזה בת 8- תיבות החוזרת פעמיים, כאשר בפעם הראשונה הנושא מנוגן בפסנתר, ובפעם השנייה הכינור מצטרף ומכפיל את הנושא יחד עם הפסנתר.
- חלק ב' מאופיין בהרחבה של הדרגה החמישית, רה מז'ור.
- חלק א' חוזר פעם אחד בלבד.

2. אפיזודה ראשונה

מבנה: א-א-ב-ב

- חלק א' - פראזה באורך שמונה תיבות המאופיינת בתחילתה במוטיב בעל אופי "מתפרץ", המבוסס על קדמה של שמינית ואחריה רבע מנוקד בכינור, קפיצה של קוורטה בעליה. הקו

המלודי יורד אוקטבה מהצליל סי ובחלק השני "מחזיר את המאזין" לצליל סול היציב (עם מורדנט כפול על הצליל המסיים בכינור).

- חלק ב' - שני משפטים זהים באורך ארבע תיבות כל אחד: פראזה באורך שתי תיבות בעלת פרופיל רתמי מובהק ובה צלילים קצרים, על החלק החלש של הפעמה (סינקופות), נענים בקו מלודי מפותל המבוסס על רצף של חלקי שש-עשרה. המלודיה בכינור נשענת על תבנית ליווי המבוססת על שמיניות העוברות לסרוגין בין יד ימין ליד שמאל.

3. אפיזודה שנייה

מבנה – א-א-ב-ב

שינוי סולמי – סול מינור

- חלק א' בנוי מפראזה בת 4 תיבות החוזרת ארבע פעמים. הפסנתר מבצע את הקו המלודי אשר מאופיין בקפיצה בעליה אל צליל הקווינטה, ופיצוי של צעדים בכיוון הנגדי, תוך שימוש בצליל שכן עליון, מי במול.

- חלק ב' בנוי מפראזה באורך שש תיבות הבנויה יחידה של ארבע תיבות (2+2), ופראזה סוגרת באורך שתי תיבות הזזה לסיום הפראזה הקודמת:

מבחינה הרמונית האפיזודה מדלגת הלוך ושוב בין הטוניקה לדומיננטה.

4. חזרה על הנושא

ללא חזרות פנימיות

5. אפיזודה שלישית

מבנה: א-א-ב-ב

- חלק א' – סולם סול מינור. דרון על צליל הטוניקה וקו מלודי מטפס בעליה של אוקטבה על צלילי הסולם, תוך שימוש בסקונדה מוגדלת בין צלילים 6 ו-7 (מי במול- פה דיאז).

- חלק ב' – מתחיל בסול מז'ורי וחוזר, בחלקו השני, לסולם סול מינור. גם באפיזודה זו, תיבות הסיום זהות בין חלק א' וחלק ב' (תיבות 23-24, ותיבות 127-128 זהות. הן גם אלה שמסיימות את הפראזות בחלק ב'.

6. הופעתה האחרונה של חטיבת נושא הרונדו

הנושא מופיע ללא חזרות, ובסיומו מתחבר למעין חטיבת סיום אשר מאריכה את הטוניקה לאחר הקדנצה המשמעותית של היצירה, תיבות 177-178.

3. מעקב בעת האזנה

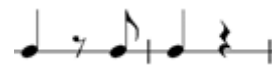
א. נושא הרונדו (refrain)

היצירה נפתחת בתנועה זריזה, נחרצת ומפותלת בפסנתר, מלווה בתמיכה הרמונית קלה בכלי הקשת.

לאחר פסוק ראשון, הפסוק השני מתחיל צעד גבוה יותר, בסקוונצה:

ולאחריו משפט ארוך מסכם, כאשר ברקע כלי הקשת מעבים את התמיכה ההרמונית לפסנתר בתבנית המקצב:

בהמשך, הכינור מכפיל את הפסנתר בנגינת הנושא.

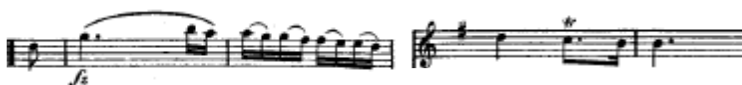
חלק שני של נושא הרונדו

התנועה המלודית הזריזה נמשכת בכינור ובפסנתר ומובילה לאקורד הדומיננטה. כעת, בעוד הפסנתר ממשיך בתנועת חלקי השש-עשרה הנמחצת, כלי הקשת מעטרים את אקורד הדומיננטה בצלילים שכנים. בסיום החלק מטפסת המלודיה לצליל דו ברגיסטר גבוה בכינור, אשר מוביל חזרה לתו סי בתחילת החזרה של הנושא.

ב. אפיזודה ראשונה

הכינור מתפרץ בקדמה מודגשת הקופצת לצליל ארוך על הדאון ביט, בספורצנדו. ג'סטה זו מפוצה על-ידי ירידה של אוקטבה בצעדים מהצליל סי:

על רקע **דרון** עיקש על הטוניקה בבס המעניק תחושה של יציבות וסטאטיות הרמונית. הנושא בכינור חוזר על עצמו אך הפעם הוא מממש את מטרתו ומגיע ליעדו, צליל הטוניקה.

חלק זה חוזר פעמיים.

בנקודה זו במוזיקה מרקם הליווי משתנה לתבנית ה-"אום-פה":

מעליו נשמעת "ההצהרה" של הכינור בפראזה קצרה וריקודית

והמענה בהמשך:

יחידה זו חוזרת על עצמה 4 פעמים.

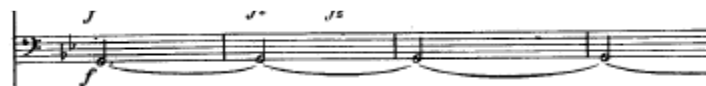
ג. אפיזודה שנייה

סולם מינורי מורגש לפתע בתפקיד הליווי (סול מינור) בפסנתר, באקורדים עיקשים החוזרים כל שמינית בעוד בבס הצ'לו מוחזק צליל הטוניקה לכל אורך הפראזה.

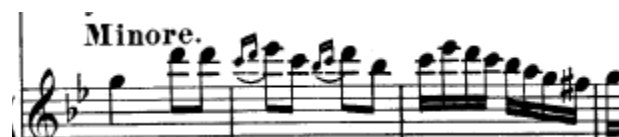
פסנתר יד שמאל:

צ'לו:

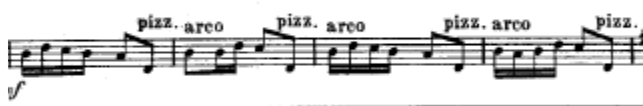
המנגינה בפסנתר קופצת מסול לרה ויורדת בצעדים מפותלים חזרה לטוניקה.

בחלק השני של האפיזודה נשמעים מעברים עיקשים בין הטוניקה לדומיננטה נשמעים ביד שמאל של הפסנתר עד לקדנצה:

כאשר המנגינה בפסנתר ובכינור (בו היא משלבת בפיציקטו לנגינה בקשת) :

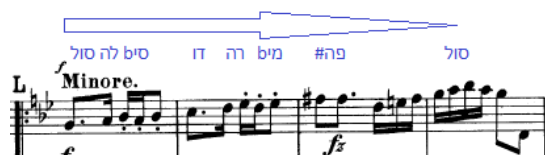
כעת, קו המתאר של המנגינה נע הלוך ושוב כמתלבט (בין סי-לה- סיב -דו), עד למימוש היעד המלודי בקדנצה בצליל סול:

ד. החזרה המקוצרת של נושא הרונדו ללא חזרות פנימיות מובילה הפעם אל

ה. האפיזודה השלישית המינורית

הדרון נשמע על צליל הטוניקה בבס ומעליו המנגינה בכינור ובפסנתר משרטטת קו עולה באוקטבה מהצליל סול. הסקונדה המוגדלת בין מי-ל-פה# בולטת:

בחלק הבא שוב מורגש סולם מז'ורי החוזר למינור בסוף הפסוק.

בהמשך ג'יסטה של הצהרה קצרה עם שתי תיבות

והמענה משלים אותה :

במשפט המסכם בולטת התבנית הסינקופטית החוזרת לאורך היצירה:

1. הופעתו האחרונה של נושא הרונדו והחלק המסיים:

נושא הרונדו מופיע ללא חזרות, אך עם הגיעו לטוניקה בסיום הקדנצה, הטוניקה נמתחת ומתארכת תוך מענה בין הכינור לפסנתר:

יחידה זו חוזרת על עצמה ולקראת סיום היצירה, נקודת עוגב על צליל הטוניקה מובילה לקדנצה החותמת את הפרק.

4. מבחר הצעות לפעילויות לכיתות א-ב

א. הכרות עם חטיבת ה- Refrain

1. על פיסוק:

א. ביטוי תנועתי של אורכי-הפראזות בחטיבה

הצעה אופרטיבית:

חלק א'

פסוק ראשון: הנעת הידיים מהמרכז החוצה תוך סימון הפעמות בהורדה קלה של כף היד.

מענה: הנעת הידיים מהצדדים חזרה למרכז הגוף בתנועה זזה.

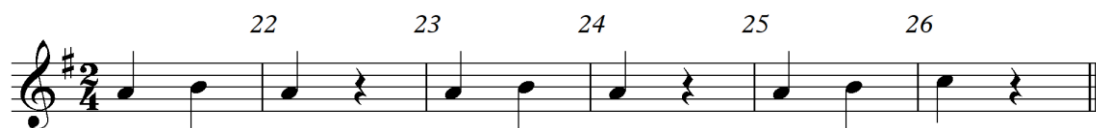
תיבות 5-8: פסוק כפול בארכו משני הפסוקים הקודמים:

חזרה על תנועת הידיים כלפי חוץ, על-מנת לבטא את אורך הפסוק ביחס לקודמיו.

חלק ב'

גלגול כפות הידיים זו אחר זו בירידה ובתנועה סיבובית המתארת את "ריצת חלקי השש-עשרה".

כשהכינור מפסיק את נגינת חלקי השש-עשרה, סימון גבהי הצלילים בעזרת הידיים:

ב. תנועה במרחב

חלק א'

פסוק ראשון – בהתקדמות אל המרכז

מענה – בצעידה לאחור

תיבות 5-8 – צעידה לפנים עד סוף הפסוק

חלק ב'

עמידה, בשמירה על תנועות זהות לחלק ב' בסעיף הקודם (כאשר גם תנועות הפלג העליון של הגוף מבטאות את כיווניות המנגינה).

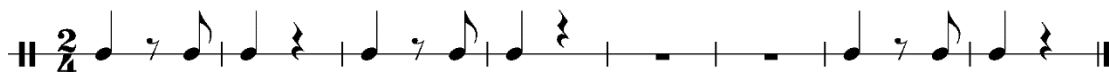
הרמה הדרגתית של הידיים בתנועת "טיפוס", והורדתן בהתאם לכיווניות המנגינה.

2. על מקצב ותזמור

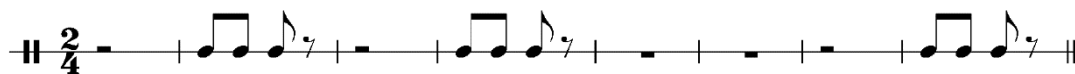
ניתן להשתמש בתבניות המקצב כהכנה לתזמור ובהמשך להוסיף כלי נגינה תואמים.

א. לימוד אחת משתי האפשרויות הבאות לליווי בהקשות גוף:

במקביל למקצב של כלי הקשת – טפיחות ברכיים:

או

ב. האזנה לנושא הרונדו בשלמותו (צורה בינרית), ליווי החלק החוזר (א') בטפיחות ברכיים.

ג. לימוד חלק שני של הנושא: ביצוע חלק א' של נושא הרונדו. המורה – הוספת מחיאות כפיים

בחלק השני של הפראזה בחלק ב' (תיבות 21-26) לפי תבנית המקצב:

הצעה: ניתן לתזמר חלק זה באמצעות כלי הקשה "מצלצל" משולש או או בעל גובה מוגדר, כגלוקנשפיל מתפרק עם הצלילים לה, סי ודו.

ד. ביצוע נושא הרונדו בשלמותו בליווי הקשות הגוף.

3. על הבדלי דינמיקה ותזמור

זיהוי כלי הנגינה המבצעים את המנגינה בחלק א' של נושא הרונדו:

- בהופעתו הראשונה – פסנתר
 - בהופעתו השנייה - פסנתר וכינור
- חלוקת הכיתה לשתי קבוצות:
 קבוצה ראשונה: תיאור נגינת הפסנתר
 קבוצה שנייה: תיאור נגינת כלי הקשת.
 ביצוע התזמור בהקשות גוף בהתאם לכלי הנגינה המופיע במנגינת הנושא.

ב. צורה

האזנה לפרק במלואו, זיהוי מבנה הרונדו בעזרת כרטיסיות עם אותיות ה-א' ב' המייצגות את מבנה הפרק.

ג. הכרות עם האפיזודות

על מקצב ותזמור
 אפיזודה ראשונה (35-66)
 חלק א'

קדמה - רקיעה קלה, פעמה ראשונה בתיבה - רבע המנוקד, חיכוך כף הרגל ברצפה לפנים:

חלק ב'

A musical score for Part B, consisting of four staves. The top two staves are for a melodic instrument (likely violin or flute), and the bottom two are for piano accompaniment. The key signature has one sharp (F#). The time signature is 2/4. Dynamics include piano (p) and fortissimo (ff). The piano part features a rhythmic pattern of eighth notes and chords.

ארבע רקיעות קלות עם העקב המבטאות את הפיאנו, ולאחריהן ארבע טפיחות ברכיים או מחיאות כפיים לביטוי הפורטיסימו.

A musical notation snippet for Part B in 2/4 time. It shows a sequence of notes on a staff. The first measure is marked with a piano (P) dynamic, and the second measure is marked with fortissimo (FF). The notes are: quarter, quarter, quarter, quarter, quarter, quarter, quarter, quarter.

אפיזודה שנייה (67-94)

חלק א'

A musical score for Part A, consisting of four staves. The top two staves are for a melodic instrument, and the bottom two are for piano accompaniment. The key signature has two flats (Bb, Eb). The time signature is 2/4. Dynamics include piano (p) and fortissimo (f). The piano part features a rhythmic pattern of eighth notes and chords.

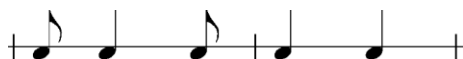
ארבעה רבעים רצופים (מרקאטו) –תנועה המבטאת את משך הצליל: שפשוף כפות ידיים זו בזו לפנים ולאחור, או כל תנועת חיכוך אחרת.

תשובה: שמינית רבע שמינית ושני רבעים – קבוצת ילדים שונה (מחיה) ארבע פעמים.

A musical notation snippet for Part A in 2/4 time. It shows a sequence of notes on a staff, starting with a double bar line. The notes are: quarter, quarter, quarter, quarter, quarter, quarter, quarter, quarter.

A musical score for a string quartet. The top two staves are for the first and second violins, with the instruction 'pizz. arco' repeated above them. The bottom two staves are for the first and second violas, with the instruction 'mf' above them. The music consists of rhythmic patterns and chords.

חיקוי הפיציקטו בתנועת היד ונגינה בקשת לסירוגין, עד להופעת תבנית המקצב המשותפת לתחילת החטיבה ומסיימת את הפראזה:

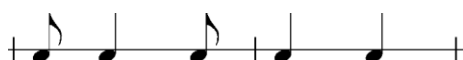
אפיזודה שלישית (121-152)

חלק א'

A musical score for a string quartet. The top two staves are for the first and second violins, with the instruction 'Minore.' above them. The bottom two staves are for the first and second violas, with the instruction 'L Minore.' above them. The music consists of rhythmic patterns and chords.

חיקוי תנועה הדרגתית של טיפוס בעזרת הידיים, ג'סטה תנועתית אחת לתיבה. על מנת לבטא את הקרשנדו (בהופעה השנייה של הפראזה), ניתן להגדיל ולהרחיב כל תנועה ביחס לקודמתה.

ביצוע תבנית המקצב שחזרה על עצמה גם באפיזודה קודמת בסופי משפטים:

חלק ב'

תבנית מקצב זרה חותמת כל יחידה של 8 תיבות (תיבות שישית ושביעית), אותה ניתן לבצע באופן זהה.

- הדוגמה והאינפורמציה אודות המאפיינים ההונגריים-צועניים במוזיקה של היידן התבססו, בחלקן, על המאמר הבא:

Csilla Petho. "Style Hunfarian Elements in the Works of Haydn, Beethoven, Weber and Schubert". In: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, T.41. Facs. 1/3 (2000). Pub: Akademiai Kiado. pp. 199-284.